

jer se ta politika nastavljala i posle rata („i onih 4,5 posto Srba koliko ih je ostalo u Hrvatskoj, mnogima je previše“).

Naučni rad i lična sudbina Jovana Mirića deo su Jovićeve šire naracije o smislu kritičke političke nauke i potrebe jednog društva za kritičkim intelektualcima. To je predstavljeno u kontekstu onog što Jović prepoznaje kao napad na prosvetiteljske temelje liberalizma. U oceni Mirićevog intelektualnog stava, Jović posebno ukazuje na kritiku nacionalizma, etnocentrizma i populizma u kojima je video najveću opasnost za demokratsku artikulaciju i političku emancipaciju u svim postkomunističkim političkim sistemima. Jovan Mirić bio je, ističe Jović, najistaknutiji predstavnik i tvorac kritičke politikologije.

Knjiga Dejana Jovića preispituje ulogu intelektualaca u društvu, njihov politički angažman i etičku odgovornost. To je posebno značajno u savremenom društvu kada intelektualci često uzimaju učešće u političkim raspravama. Od njih se traži da podrže određene pokrete ili zauzmu stranu u političkim debatama, a oni to često i sami rade. U tom kontekstu, postoji jasna opasnost da žrtvuju svoju objektivnost zbog političke koristi. Veliki broj savremenih intelektualaca dozvoljavaju da njihova politička opredeljenost oblikuje njihov intelektualni rad. Intelektualci, prihvatanjem ideologija, odustaju od svojih kritičkih sposobnosti i lako postaju instrumenti ideološke manipulacije. Jovićeve knjige upozorava da ideologije guše složenost, kritičko razmišljanje i podstiču prihvatanje dogmatskih uverenja. Zbog toga intelektualci moraju da odole iskušenju da služe političkim ciljevima na štetu univerzalnih humanističkih vrednosti.

Kosta Nikolić

Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina: rat koji su mnogi želeli (1992–1995). Knjiga druga: Potraga za mirom (1993–1994)*, Novi Sad: Akademski knjiga, 2025, 654.

Druga knjiga planirane trilogije o ratu u Bosni i Hercegovini predstavlja logičan nastavak višegodišnjeg istraživačkog rada dr Koste Nikolića, naučnog savetnika Instituta za savremenu istoriju u Beogradu, poznatog po istraživanjima raspada Jugoslavije. Nakon što je u prvoj knjizi (*U ime smrti: 1992*) analizirao prvu godinu rata u Bosni – njegov nastanak, kaos, bezvlašće i stihiju nasilja – autor u drugoj knjizi prelazi na novu fazu sukoba, u kojoj rat poprima formu organizovanih vojnih akcija. Sam naslov *Potruga za mirom* nagoveštava transformaciju sukoba, koji je zbog

ljudskih gubitaka, ekonomske iscrpljenosti, unutrašnjih problema i međunarodnog pritiska, kod srpske strane, posebno u samoj Srbiji, proizveo svest da se iz njega mora izaći. Nikolić ovom knjigom ne nastavlja samo hroniku raspada Jugoslavije; on postavlja i jedno od ključnih pitanja savremene srpske historiografije: da li je rat u Bosni bio neizbežan, posledica nepredviđenih okolnosti ili politički promašaj.

Kao i ranije, autor se oslanja na obilje arhivske građe Haškog tribunala (ICTY), dokumente Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, diplomatske arhive SAD i Nemačke, kao i na zapisnike i stenograme političkih organa Republike Srpske, Federacije BiH i međunarodnih pregovarača. Njegov pristup ostaje tradicionalan – empirijsko-pozitivistički i suzdržan od političko-ideoloških interpretacija. Dosledno se insistira na hladnoj istorijskoj rekonstrukciji događaja, ali s jasnom svešću o moralnim posledicama vojnih i političkih odluka. Pri tome dokumenta koje autor citira ne služe opravdanju aktera sukoba, već suočavanju sa istinom. Takav pristup ima i svoja ograničenja, jer se retko prelazi granica dokumentarnog u sferu interpretativnog. Nikolić se odlučio da citiranjem izvora čitaoca suoči sa svim užasima rata, čime se podstiče donošenje ličnog stava prema događajima koji se opisuju, što ovu knjigu čini zahtevnim štivom. Naime, Nikolić ne prikazuje samo vojnu i političku dimenziju rata, već i psihološku, čime „potraga za mirom“ postaje i potraga za smislom u ratnom haosu, koji se sa protokom vremena sve manje mogao opravdati nacionalnim idealima.

Knjiga je sistematično podeljena na devet celina koje obuhvataju politički, vojni, diplomatski i društveni okvir rata. Središnja nit svakog poglavlja jeste proces „državotvorne konsolidacije“ unutar Republike Srpske i Federacije BiH u funkciji ratnih napora, uz stalno preispitivanje politike Srbije i Hrvatske prema ovom ratu, praćeno prikazom mnogih zločina kao ilustracijom raspada međuljudskih, moralnih i civilizacijskih normi.

Da bi se razumela složenost ratnih pregovora i međunarodnih inicijativa u 1993. Nikolić knjigu započinje poglavljem „Vens–Ovenov plan“ (str. 7–121), koji ilustruje kako su pokušaji uspostavljanja mira često nailazili na suštinske prepreke u uslovima suprotstavljenih nacionalnih interesa. Plan koji je predviđao kantonalnu podelu BiH na osnovu etničkog balansa, izazvao je suštinsko razmimoilaženje među trima stranama – Muslimanima koji su želeli unitarnu državu, i Srbima i Hrvatima s druge strane koji su želeli konfederaciju – čime je postao nova tačka

sloma međusobnog poverenja. Obraduje se i pokušaj rukovodstva Srbije da se plan prihvati, jer odbacuje unitarnu Bosnu i Hercegovinu, uz zanemarivanje maksimalnih nacionalnih ciljeva Republike Srpske. Daje se i prikaz početka hrvatskog-muslimanskog sukoba 1993. koji je imao izrazito verska obeležja i veliku okrutnost. Rat u Bosni i Hercegovini imao je mnogo dimenzija, pri čemu su kriminalci i ljudi s margine društva dobijali istaknuto mesto, što se prikazuje u kontekstu zločina nad Srbima u Sarajevu. Na kraju poglavlja obrazlaže se sukob rukovodstva Republike Srbije i Republike Srpske oko Vens-Ovenovog plana koji se odvijao u proleće 1993. godine. Nikolić ovim poglavljem pokazuje da su pokušaji međunarodne zajednice da uspostavi mir u velikoj meri bili unapred osuđeni na neuspeh, jer su nacionalni programi tri strane postali međusobno isključivi, bez obzira na velike žrtve i povremene epizode u kojima je dogovor o miru nazgled bio veoma blizu realizacije.

U poglavlju „Srbija – kako dalje?“ (str. 123–159) Nikolić razmatra duboku unutrašnju krizu Srbije pod međunarodnim sankcijama, u trenutku kada se vlast suočavala s pritiscima paravojnih formacija i političkih partija koje su ih podržavale. Autor prikazuje sukob civilnog i vojnog rukovodstva, penzionisanje generala, pokušaje da se ograniči sve agresivniji nacionalizam, uz prikaz rasta nasilja u društvu koji se ogledao u ubistvima novinara i progonu opozicije. Ovim poglavljem Nikolić pokazuje kako je rat u Bosni istovremeno postao i ogledalo urušavanja srpske države iznutra što je pokretalo pitanja granica žrtvovanja za maksimalistički postavljene nacionalne ciljeve. Autor time razotkriva da je rat u Bosni uslovio i unutrašnji slom srpskog društva.

U opsežnom poglavlju „Unija tri republike“ (str. 161–382) prikazuje se razvoj rata tokom 1993. kroz prizmu neuspešnih mirovnih inicijativa i rastuće međunarodne napetosti. Analizira se delovanje Ujedinjenih nacija, čije su rezolucije postupno otvarale mogućnost spoljne vojne intervencije, kao i reakcije srpske strane na pretnju silom. Posebno se razmatra plan o podeli Bosne i Hercegovine na tri nacionalno-verske celine, koji je zagovarao mir, ali je faktički učvršćivao linije podele nastale ratom i etničkim čišćenjem.

Centralno mesto zauzima sukob između Muslimana i Hrvata, koji je tokom 1993. prerastao u otvoreni rat. Nikolić dokumentuje taktičku pomoć Srba Hrvatima, kao i zločine u hrvatsko-muslimanskom sukobu, posebno nad civilima. Istovremeno se prikazuje i odlučnost muslimanskog vojnog rukovodstva da se ratom izbori za unitarni model države, zatim i promovisanje

ideje bošnjačke nacije. Objlašnja se i autonomna vojno-politička inicijativa Fikreta Abdića u Velikoj Kladuši, koju su podržavali Francuzi, čime se otvorilo pitanje političke fragmentacije unutar bošnjačkog korpusa i početak unutrašnjeg sukoba. Dolazak stranih islamskih boraca (mudžahedina) u bošnjačku muslimansku armiju autor prikazuje kroz primere zločina nad hrvatskim civilima.

U završnom delu poglavlja Nikolić analizira pobune pojedinih jedinica Vojske Republike Srpske, koje su ukazivale na sukob između vojnog i političkog rukovodstva, kao i pogoršanje materijalnih uslova u vojsci. Posebna pažnja je posvećena zločinima nad Srbima u Sarajevu, neuspešnim operacijama srpske vojske na sarajevskom frontu koju su pomagali delovi Vojske Jugoslavije i sve nesigurnijem statusu muslimanskih enklava Srebrenice i Žepe u istočnoj Bosni. Time autor prikazuje 1993. godinu kao period u kojem se rat u Bosni pretvorio u višestruku političku igru, nacionalno-verski sukob i moralnu katastrofu na temelju mržnje, osvete i uverenja o nekažnjivosti zločina.

U poglavlju „Srbi protiv svih“ (str. 383–586) Nikolić prikazuje fazu rata u kojoj je srpska strana tokom 1994. ušla u gotovo potpunu političku i vojnu izolaciju. Posle postizanja primirja, a zatim i saveza između Hrvata i Muslimana, Republika Srpska se našla pod snažnim pritiskom međunarodne zajednice. Centralni događaj tog perioda bio je masakr civila na sarajevskoj pijaci Markale, koji je izazvao globalnu osudu. Nikolić pažljivo analizira izveštaje o mestu ispaljivanja granate, ukazujući da, iako su Srbi optuženi, postoje ozbiljne indicije da je granata ispaljena sa muslimanske strane, uz napomenu da to ne umanjuje odgovornost srpske vojske za sistematsko granatiranje Sarajeva. Ubrzo je došlo i do intervencije NATO-a, obaranja srpskih borbenih aviona i granatiranja položaja na zemlji, što je bila prva vojna intervencija ove alijanse od njenog osnivanja. Autor zatim analizira stvaranje hrvatsko-muslimanskog vojnog saveza kao i njegove međunarodne implikacije, uključujući i angažovanje Irana kao snabdevača oružjem muslimanske vojske preko hrvatske teritorije. Nikolić ukazuje da je ova saradnja dovela do formiranja terorističkih ćelija u regionu, što je izazvalo zabrinutost zapadnih zemalja. Odnosi Beograda i Pala naglo se pogoršavaju u ovom periodu. Srbija je podržala novu mirovnu inicijativu, dok je rukovodstvo Republike Srpske ostalo pri stavu „plan odbiti – rat dobiti“, što je dovelo do uvođenja ekonomskog i političkog embarga Srbije protiv Republike Srpske. Ovde se jasno vidi da se poli-

tički sukob Srbije i Republike Srpske razvio u suštinsko neslaganje o samom smislu rata.

Posebna pažnja posvećena je krizi oko Go-ražda, prvom direktnom dejstvu NATO avijacije protiv srpskih položaja, koje je dovelo do zarobljavanja pripadnika međunarodnih snaga. Završni deo poglavlja analizira nastavak borbi oko Sa-rajeva, položaj muslimanskih enklava Srebrenice i Žepe i sve dublji jaz između vojnog i političkog vrha Republike Srpske. Nikolić ovu fazu rata vidi kao trenutak u kojem srpska strana definitivno gubi političku inicijativu, a međunarodna zajed-nica preuzima aktivniju ulogu u sukobu.

Intenzivno medijsko izveštavanje transfor-misalo je rat iz regionalnog sukoba u međuna-rodni problem prvog reda, naglašavajući njegovu globalnu političku i moralnu dimenziju. Inter-vencije NATO-a i uključivanje islamskih boraca izmenile su ne samo ravnotežu snaga na terenu, već i karakter rata, pretvarajući ga u globalno pi-tanje, u kome Srbi nisu imali mnogo šanse da re-alizuju svoje ratne ciljeve – od „ujedinjenja svih srpskih zemalja“ do zadržavanja teritorija koje su kontrolisali na terenu. Nikolić u ovom poglavlju osvetljava trenutak kada Republika Srpska gubi inicijativu, a međunarodna zajednica preuzima ulogu faktičkog arbitra. Od tada srpska strana vi-še ne deluje kao respektabilni politički subjekt, već ostaje vojna sila bez strategije obnove resur-sa u izolaciji, što označava početak kraja njenog dominantnog položaja u sukobu.

Kako se politička i vojna izolacija Republike Srpske produbljuje u 1994. godini ratne aktivno-sti se intenziviraju na zapadnom frontu, posebno oko Bihaća. Završno poglavlje „Bihać – usijanje“ (str. 587–642) detaljno razmatra ovu promenu dinamike sukoba i strateške poteze bošnjačko-hrvatske koalicije. Nakon pada vlasti Fikreta Ab-dića u Cazinskoj krajini i sloma njegovih jedini-ca, potom i neuspešnih pokušaja srpskih napada na Bihać, dodatno je oslabljen položaj Republike Srpske. Istovremeno, muslimanska ofanziva pre-ma Grmeču, iako bez trajnijeg vojnog uspeha, dovela je do teških stradanja srpskih civila i uni-štenja brojnih sela. Rukovodstvo Srbije, suočeno sa sankcijama, teškim ekonomskim stanjem i sve težim položajem Vojske Republike Srpske, za-ključilo je da Srbi nemaju dovoljno ljudstva ni resursa da dugoročno kontrolišu većinu teritorije Bosne i Hercegovine. Slobodan Milošević je za-to sve oštrije kritikovao rukovodstvo Republike Srpske i Srpsku pravoslavnu crkvu, jer su odbijali mirovne planove.

Slabljenje srpske pozicije dodatno je produ-bilo hrvatsko-muslimansko osvajanje Kupresa, dok je NATO bombardovanje usporilo srpske

napade na Bihać. Kao odgovor, Vojska Republi-ke Srpske zarobila je više stotina pripadnika me-dunarodnih snaga, što je izazvalo novi talas me-dunarodnih pritisa. Hrvatska ofanziva u jugo-zapadnoj Bosni krajem 1994. istovremeno je po-kazala iscrpljenost srpske vojne moći i slabost političke inicijative, predstavljajući uvod u pad Republike Srpske Krajine sledeće godine.

Nikolić kraj 1994. vidi kao trenutak sloma ratne ravnoteže, kada međunarodni pritisci ras-tu, a hrvatska i bošnjačka vojska preuzimaju ini-cijativu, što je u Srbiji označilo kraj iluzije da se politički problemi mogu rešavati ratom. Nakon što detaljno dokumentuje složene političke i voj-ne tokove, autor čitaoca vodi ka sagledavanju is-torijskih i moralnih dimenzija sukoba: „potraga za mirom“ tako postaje i metafora za izlazak iz istorijskog ćorsokaka.

Drugom knjigom Nikolić potvrđuje da rat u Bosni nije moguće svesti na jednostavan narativ pobednika i poraženih. Kroz hladnu doku-mentarnost, on podstiče čitaoce da sagledaju tra-gičnu cenu političkih i vojnih odluka u ličnom, društvenom, nacionalnom i međunarodnom kontekstu. Nikolić povezuje odluke najznačajni-jih vojnih i političkih aktera sukoba sa tragičnim pojedinačnim sudbinama na samom terenu, unu-trašnje krize srpske i drugih strana u ratu sa re-akcijama međunarodne zajednice u jedinstvenu refleksiju o prirodi i posledicama ovog brutalnog sukoba.

Miloš Timotijević

СЛОБОДАН СЕЛИНИЋ, *Стамболић. Моћ, уздаја, трагедија*, Београд: Вукотић Медиа, 2025, 293.

Ivan Stambolić je bio jedan od najznačajni-jih komunističkih funkcionera u Socijalističkoj Republici Srbiji posle smrti Josipa Broza Tita. Proučavanje Stambolićeve političke biografije pruža značajan osvrt na događaje u političkom životu SR Srbije krajem 70-ih i u prvoj polovini 80-ih godina prošlog veka. Osmu sednica Cen-tralnog komiteta Saveza komunista Srbije iz sep-tembra 1987. godine označila je nagli politički pad Ivana Stambolića i povlačenje iz političkog života, ali i pobedu njegovog dugogodišnjeg štice-nika i prijatelja Slobodana Miloševića. Ova sednica je zapravo predstavljala ishod njihovog političkog sukoba. Trinaest godina kasnije, Ivan Stambolić je ubijen od strane pripadnika Jedinice za specijalne operacije.

Istoričar Slobodan Selinić u knjizi *Stambolić. Moć, izdaja, tragedija* nastoji da predstavi životni put ovog partijskog funkcionera proučavajući